

## Problem krađe. Clément Duval

Alfredo M. Bonanno

Clément Duval rođen je u pokrajini Sarthe, u Francuskoj, 1850. godine. Dana 17. listopada 1886. uhapšen je u Parizu. Tokom hapšenja zadao je nekoliko uboda nožem inspektoru Rossignolu. 12. siječnja porotni sud ga osuđuje na smrtnu kaznu.

Duval je pripadao skupini „La Panthère des Batignolles”, koja je okupljala drugove koji su slijedili anarhističku tezu tada poznatu pod imenom „propaganda djelom”.

U međuvremenu je počinio niz krađa, s drugovima, da bi financirao aktivnosti anarhističkog pokreta. On sebe samog ne naziva „lopovom”, nego „pokradenim”, kao što ćemo vidjeti kasnije kada budemo analizirali njegovu izjavu pred sudom.

Zadnja krađa, počinjena u jednoj bogatoj kući u rue de Monceau, popraćena je požarom, kojim Duval i njegovi drugovi žele uništiti tragove bogatstva koje ne mogu ponijeti sa sobom. Već sutradan Duval je uhapšen kod jednog utajivača.

Na ispitivanju, tokom prvog dana suđenja, brzo i direktno odgovara na pitanja predsjednika Bérarda des Glajeuxa: „Da, paraziti ne smiju posjedovati dragulje dok radnici, proizvođači nemaju kruha. Samo se toga kajem, da nisam našao novac kao što sam očekivao, da bih ga uložio u revolucionarnu propagandu, te sada ne bih bio

Alfredo M. Bonanno  
Problem krađe. Clément Duval

[tabularasa.anarhija.net](http://tabularasa.anarhija.net)

ovdje na optuženičkoj klupi, bio bih zauzet izradom bombi da bi vas digao u zrak”.

Brani ga odvjetnik Fernand Labori, mladi odvjetnik po službenoj dužnosti koji će kasnije braniti Pinia, Vaillanta i još neke anarhističke drugove te naposljetku, već poznat, Dreyfusa. 23. veljače 1887. osuda je pretvorena u doživotnu robiju na Francuskoj Gvajani.

Clément Duval je anarhist. Njegovi *Memoari*, mada bogati činjenicama koje su ponekad neobične i ispunjeni patnjama, bili bi samo još jedna priča kao mnoge druge kada ne bi imali na umu ovo osnovno opredjeljenje.

Suočivši se sa situacijom koju susreće kada je napokon oslobođen i vraća se na takozvanu „slobodu”, uzevši u obzir i poteškoće na koje robijaš nailazi pri ponovnom uključenju ne samo u društvo nego ponajprije u revolucionarnu borbu, Duval ipak na neki način žali za robijom. To jest, iz nekog razloga žali da nije umro uz druge tokom ustanaka ili tokom jednog od mnogih bjegov, da nikada nije izašao iz kaznionice. Zašto?

Odgovor je očigledan. Duval je jednostavan čovjek, na koncu pripada nekom drugom vremenu, ne želi prihvatiti male svakidašnje kompromise. Ti kompromisi su brojni i on ih je vjerojatno teško podnosio, nakon što je izašao s robije.

Njegove zadnje riječi, upućene drugovima, kojima završava *Memoare*:

Drugovi,

Nudim vam točan izvještaj jednog života provedenog u paklu: na robiji.

Rekao sam vam otprilike što sam bio, što sam osjećao prije nego što sam otišao na robiju.

Kad sam izašao, pripovijedao sam vam svoj najintimniji život, da bih vas upoznao s rezultatima koji nijedan fiziolog ili profesionalni psiholog ne bi mogao dobiti,

Ropstvo samo jednog čovjeka na svijetu i moje je ropstvo, jer zbog njegove patnje ja nikada neću moći biti slobodan. Kao što se vidi, tu smo prešli puko zahtijevanje. Samo se kroz iskrivljenje obrana vlastitih interesa (recimo, sindikalni diskurs) može smatrati borbom protiv povrijeđenog dostojanstva. Zsigurno, putevi pobune su zavojiti, ali imaju nešto zajedničko.

Duval sazrijeva kroz djelovanje u bijedi i u poteškoćama života, i kroz teoretsko proučavanje, diskusije, narodne skupštine. Kasnije, dosljedno, razmišlja što činiti, nabavlja sredstva za djelovanje (prije svega novac), napada neprijatelja. Kada smo uvjereni u ono što činimo sve postaje jasno i ništa nas ne može zaustaviti. Jedinstvo teorije i prakse, jednom kada se ostvari, ne može se lako slomiti.

Drugdje: brbljarije, primjedbe, čekanja.

budući da nisu osobno osjetili posljedice nenormalnog života.

I zato vam kažem:

Ako među vama postoji netko koji više ne može čekati, koji je umoran od stalnog potlačivanja, izrabljivanja itd., i koji hoće izvršiti pravdu, drugovi, idite do kraja.

Ali najprije dobro razmislite. Jer ako ste prostodušni i mislite da ćete opet vidjeti vama drage osobe, trebate znati da bi bilo jako iznenađujuće susresti ih, poslije toliko godina odsustva, onakve kakve bi trebale biti. Može biti da će vam se, kao što se meni desilo, beskonačno zamjeriti i oklevetati vas. Osjetit ćete bol što vi ili vaši činovi nisu shvaćeni ili su izvrnuti. Zbog klevete vidjet ćete kako vas vaši najbolji drugovi, koji su vas nekada poštovali, sada napuštaju, i ostat ćete sami i nepriznati. Osim radosti da to ipak niste za nekolicinu onih koji vas dobro znaju, poštuju i cijene. Ovo mi je pomoglo da podnesem mnoge mržnje.

Dakle, drugovi, ako djelujete, bolje da vas ubiju na licu mjesta, da vam odrube glavu.

Ali na robiju, nikada.

Kada Duval piše jednom od patrijarha anarhizma, Kropotkinovu učeniku i budućem potpisniku „Manifesta šestnaestorice”, Jeanu Graveu, pitajući ga da objasni osudu koju je francuski anarhistički pokret, u svojoj službeno namještenoj pristojnosti, iznio protiv Bonnota i njegovih drugova, dobiva odgovor da je on, Duval, sa svojim činovima dao loš primjer i da je baš kroz njegov primjer „velika količina svodnika poplavila pokret, pozivajući se na njegov slučaj da bi opravdali svoje apetite.”

Kao što vidimo, ništa novo pod suncem.

Logično je da tko ima kvantitativni pristup anarhizmu bude i zabrinut kada se šire, i čak kada se tek pojave, epizode u kojima se direktno napadaju vlasništvo i osobe odgovorne za izrabljivanje.

Vjerojatno bi bilo pretjerano zaključiti da brige tih anarhista proizlaze od odbijanja borbe i da su otvoreni za pregovore s državom. Najvjerojatnije i oni sami zamišljaju anarhizam kao sukob u situaciji gdje neprijatelj nastavlja, kao uvijek, tlačiti i izrabljivati.

No, oni smatraju da sukob treba povjeriti velikim klasnim pokretima, velikim dijelovima društva koji pate i trpe u tišini, a dok god se ovi pokreti ne pojave oni čekaju i ograničavaju se na poruke kritika i primjedbi kako treba čekati pravi trenutak, da se ne bi razvodnile snage u individualnim pobunama i besmislenim prohtjevima.

Skupina drugova koja sama, nakon dogovora među svim svojim članovima, započinje svoj put – kao „Pantera” kojoj je Duval pripadao – na područjima krađe, požara i sabotaze, ukratko na uništavanju dobara (a ponekad i osoba) tlačitelja, često se optužuje da poduzima skok unaprijed, da slijedi neki sporedni put koji gubi iz vida dugoročni cilj, tj. revoluciju velikih masa, svjesno upućenu svrsi definitivnog oslobođenja.

Zbog potpuno obrnutih razloga, rijetki drugovi koji su oduvijek spremni za neposredan i direktan čin napada, ne vide ostale drugove koji podržavaju čekanje i organiziranje velikih masa u svrhu revolucije kao antagoniste.

Naprotiv, ovi drugovi vide čitav jedan rad sačinjen od objašnjenja, propagande, organizacije pri izrabljenima, kao neophodan rad, pun pozitivnih posljedica, jer, da bi saželi razmišljanje do krajnosti, ako je istina da krađa napada vlasništvo, ona postaje tek ubod igle naspram strahovite berbe ukrašenih glava koju jedan uspješni narodni ustanak, mada kratak i prostorno ograničen, može učiniti.

Ali, krađa se može počiniti sada, sutra, i to s malobrojnim drugovima, a novcem se može proširiti revolucionarno djelovanje, može se prisvojiti sloboda kretanja i vremena pljačkaškim namjerama onih koji nude plaću tražeći zauzvrat suglasnost, dok veliki masov-

nego ih remete do kraja, preobražavaju ih tako da se razvijaju u nove pojmove. Život bi bio samo jedna bezbojna i besmislena kupka kada ga ne bi mogli iščitavati kroz nastavak ideja i osjećaja.

Napokon smo shvatili da nijedna revolucija neće biti proizvod zbroja određenih događaja, radilo se o događajima pojedinca ili o općim društvenim događajima. Sudbina kvantitativnog pristupa je da stvara uvjete za dalji porast, i tako dalje u nedogled. Taj je smjer bezgraničan.

Ali, nakon toga što smo to shvatili, još ipak ne znamo što određuje pobunu, konkretne individualne radikalne odluke. Zašto neki Duval djeluje kao što djeluje? Bijeda, temperament, anarhistička štiva, učestvovanje na radnim mjestima koji vrve revolucionarnim poticajima, slučajnost? Što stvara pobunjenika? Ne znamo. Ono što možemo pojedinačno pokazati to su odluke i posljedice tih odluka, ali razmatramo ih kroz iskrivljenost rekonstrukcije.

Srce, ili bolje rečeno, osjećaji.

Mogu li osjećaji, naprotiv, biti čimbenici reda, opreza i, na kraju krajeva, pristanka? Naravno da mogu. Ne postoji jednakost između osjećaja i pobune, jer bi to značilo da treba uspavati razum da bi se pobunili.

Um i znanje, razmišljanja i učenje, mogu biti važni elementi revolucionarnog djelovanja, za koji podrazumijevamo da počinje individualnom pobunom, ali nije to sve. Svako razmišljanje vodi k nekom osvješćenju: što više znamo, to se manje možemo sakriti iza isprike da ne znamo.

Ali svako osvješćenje ne vodi automatski k slomu ravnoteže, k dimenziji napada. Znanje i misao često spriječe djelovanje, ne pomažu mu da se razvije. Ponekad se dešava suprotno, ali kako se možemo orijentirati?

Ne postoji neko opće načelo, čak ni pravac koji bi bio barem razumljiv. Vrlo često nisu povrijeđeni interesi koji potiču na pobunu, nego je povrijeđeno dostojanstvo. A za odgovor protiv tlačitelja, za odgovor koji se kasnije u toku dozrijevanja pretvara u napad, potrebno je jako malo.

Ne radi se o apsolutnim obrascima. U svakom društvenom sloju možemo naći pobunjenike. Često bijeda kao glavni razlog nagona pobune nije čak ni dobra ni čvrsta osnova.

Buntovnik remeti svoje početno stanje, bila to bijeda ili blagostanje, on se tome protivi, i nije rečeno da je lakše boriti se protiv bijede, nema jasnoće na ovom polju, i trebalo bi opet razmatrati sve banalnosti iz prošlosti bez ideoloških zatvaranja.

Shvaćanje života na drugačiji način (a što bi drugo bila pobuna, ako ne upravo to) ne gradi se kroz raskidanje sa starim načinom, nego probijajući se, remeteći sheme i kategorije, kritizirajući zastarjele i lažne pojmove, uzbuđujući želje, okrećući ih prema apsolutno drugačijem, a i prema poznatom da bude različito i neprihvatljivo u staroj dimenziji.

Često se pobunjenik nađe u situaciji da istovremeno shvaća i ne shvaća ono što mu se dešava, dakle da proturječi i sebe proturječi, da ide k novom, i dakle k uništavanju starog, a da ostaje zaljubljen u osjećaje i sjećanja koji pripadaju starome. Ne postoji ravna crta koja označava pravac napretka. Ništa u nama ne umire za uvijek i ne rađa se jednom zauvijek u novi život. Pobunjenik nije nikada svet u svim svojim stranama. Nijedna pobuna ne sakralizira život ponad svake sumnje.

Nekada je mnogo nas poimalo revoluciju kao proces, ako ne jednostavan, onda barem linearan. Najhrabriji od nas su posumnjali, ali na kraju krajeva ove sumnje su bile marginalni diskurs, s obzirom na širenje pokreta koji je izgledao nezaustavljiv. Ideološke zaljubljenosti, kao rane ljubavi, se teško savladavaju. Činjenice su dovele do zrelijih razmišljanja.

Neki, pronalazeći smrtni smisao u ovim razmatranjima, uredno su se povukli prihvaćajući ponudu moći i upustili se u suradnju za neke bijedne mrvice.

Drugi, pronalazeći životni smisao u ovim razmišljanjima, proširili su svoj kritički nazor, proučavajući pojmove koji su ranije izgledali neutemeljeni. Dakle, novi pojmovi ne izbacuju stare (koliko želje za „krajem sukoba” ima kada se prošlost ostavlja sa strane),

ni ustanak, revolucija koja će srušiti odnose proizvodnje i vrijednosti, može izostajati.

Ne samo krađa, nego i destruktivni napad, sabotaža, raspoznavanje jedne određene osobe, one a ne druge, ili bilo koje osobe koja pripada vladajućoj klasi, sve to je zasigurno pri ruci i ne sprečava rad ostalih drugova, organizaciju, dugoročnu propagandu, rasprave i konferencije, skupove, novine, knjige i sva ostala sredstva čime se, tradicionalno ili ne, širi anarhizam.

Duval je podržavao pokret, i guru Jean Grave nije ga smio iznevjeriti u trenutku deportacije u Gvajanu. Bonnot i drugovi nisu imali jasne odnose ovog tipa sa pokretom, izgleda da ga nisu direktno podržavali.

Možda, da su imali priliku da nastave sa svojim djelovanjem, glasnim ali tek započetim, podržali bi ga, i dobar Grave se ne bi bio usudio da ih smatra „svodnicima”.

Kažem „možda”, jer ne mogu znati u kojem smjeru bi se bili uputili Bonnot i njegovi drugovi. I, na kraju krajeva, ne mogu ni znati da li je razlog Graveove osude bio nedostatak podrške. Ali činjenica je da se nekoliko godina kasnije, za vrijeme Durrutijevih i Ascasovih financiranja Faureove *Enciklopedije*, nisu pojavile slične osude sa strane borbenih kritičkih jezika francuskog anarhizma. Naprotiv. Još nekoliko godina i blagoslivljajuća radionica španjolskog žrtvovanja će zauvijek izbrisati svaku sličnu zabrinutost. Isto se desilo sa Sabatéom i Faceriasom. Isto bi se moglo desiti i danas, mada budući da ne posjedujem informacije o onome što se danas dešava, radije šutim.

I meni se desilo da čujem kritike i zlobe prema drugovima koji su napadali vlasništvo sad i odmah, a to nisu bile samo osobe zabrinute zbog rizika za svoje dvorište, nego i ljudi koji su cjepidlačili kako se ne bi upustili u operacije preopasne za njihovo kukavičko srce.

Kasnije, kada je opasnost prošla, sud bi opet postao ekumenski, drugovi (neki od njih u međuvremenu mrtvi) bi se rehabilitirali, a

njihova djela bi postala „zanimljiva”. A mislim samo na one najbolje među tim kritičarima.

Duval upozorava drugove o sudbini koja ih čeka: oklevetat će ih i njihova djela neće biti shvaćena. Istina. Ne bi moglo biti drugačije.

Zamislite sa mnom, sumnjičavi čitatelji ovih stranica, kao što se nadam da jeste, nekog anarhističkog druga koji radi kao činovnik u općini, još jednog koji radi u banci, nekog nastavnika, nekog sveučilišnog profesora, nekog sindikalnog radnika, ili nekog nezaposlenog koji se stalno suočava sa poteškoćama u obitelji jer ne može naći stalan posao.

Zamislite, molim vas, nekog oca očaranog idejama slobode koje anarhizam širi, prelijepe ideje koje otvaraju srce i razvijaju mozak, zamislite ovog oca koji se suočava sa svakodnevnim problemima o obrazovanju djece, o održavanju jedinstva obitelji, zabrinut da ponudi nekakvu budućnost svojoj djeci, da zadovolji ženine želje i zaradi nešto za život. Tisuće drugova žive u ovim gorkim proturječnostima. Vidio sam najbolje među njima kako stradaju pod težinom redovitosti pokreta i svetošću potreba. Njihovi snovi uvenu, ideje potamne, navika pobjeđuje, gorčina i razočaranje uništavaju svaki ideal.

Anarhija ostaje jedna prazna riječ, ispunjena sjećanjima, raspolovljenim snovima, uspavljujućim čitanjima, pustolovinama doživljenim preko treće osobe. Ono što je do jučer bilo pobuna, ili barem želja da se napadne neprijatelj kako bi se osjetili živima, sada je uredna smotra mrtvog nazora onoga što znači biti anarhist. I ova smotra s vremenom postaje oprezno i ljubomorno čuvanje granica i određivanja.

Dobri ljudi, ti anarhisti.

Veliki čitači knjiga, svaki sa svojom dobrom knjižnicom kod kuće, gdje se uredno pokazuju klasici anarhizma i sve što se o tome objavilo (možda čak previše).

Dobri ljudi, ali sumnjičavi. Ako netko podigne glas odmah se osjećaju napadnutim. A da ne govorimo o tome kada netko ispruži ruku na tuđe vlasništvo. Njihovi poniženi snovi traže osvetu.

podzemlju nekog zatvora u predgrađu i, daleko od očiju, mirno prijaviti našu smrt zbog srčanog zastoja.

Ali svaka kategorizacija malo vrijedi. Bezbrojni su bijednici koji podnose iskorištavanje bez pobune, prihvaćajući ono malo što im daju kao nadoknadu, sanjajući nemoguće društveno uzdizanje, a da nikada ne skrenu s puta patnje i strpljenja.

Na isti način, velik je broj plaćenika koji podržavaju moć snagom ruku ili bistrinom mozga, policajci ili pjesnici čudotvornih vrlina dežurnog gospodara, čekaju i oni da se stvari poboljšaju, sve do odlaska u mirovinu.

Od najviših dužnosti, gdje igra moći postaje očigledna, dužnosti prepune odgovornosti i sramote, sve do najglupljeg sluga države, i, poprečno, od zadnjeg proizvođača koji pati gradeći nešto što uopće više ne razumije, sve do činovnika, sigurnog u sebe i sitnog blagostanja koje mu se nudi, nitko nije uistinu zadovoljan svojim položajem.

Čak ni viši službenik koji zgrće novac i dužnosti, koji je već osvojio čvrst status, nije zadovoljan svojim položajem, i to se čudno povezuje s onim jadnim izrabljenim koji pokušava preživjeti, ali, gotovo nikada, ne bune se ni prvi ni drugi. Prvi zbog naizgled dobrih razloga ostvarenog blagostanja, drugi zbog opet naizgled dobrih razloga nezadovoljstva i bijede.

Ali, mogu li blagostanje, odnosno bijeda, zadovoljiti čovjeka? Ili, u drugom slučaju, mogu li ga automatski pretvoriti u pobunjenika? Ne. Treba nešto drugo. A kada postoji to nešto drugo, izbija pobuna.

Dakle, bijeda sama po sebi nije dovoljna da stvori pobunjenika, kao, s druge strane, blagostanje samo po sebi ne čini nekoga zadovoljnim sobom i svojom ulogom privilegiranog tlačitelja. Često bijeda stvara još veću bijedu, i u zamućenju svijesti vodi u prilagođivanje i trpljenje, ili čak u kršćansku vjeru u bolji svijet nakon smrti. Često, vrlo često, blagostanje stvara požudu za većom moći, društvenim uzdizanjem, nagomilavanjem i tuđim priznanjem.

se podudarala s evolucijom običaja, i zbog toga bi bila nezamisliva, a kao i sve nezamislive stvari ne može se lako predočiti.

S druge strane, poboljšanje općih društvenih uvjeta nas je, kao što sam rekao, oslabilo, dakle učinilo nas je nesposobnima za radikalizaciju sukoba.

Ako bi se to desilo, zbog endogenih razloga s obzirom na strukturnu kompoziciju društva, to jest zbog nekog unutarnjeg pokreta u njegovim dijelovima, bit ćemo sposobni da se suočimo s preprekama koje će se pojaviti (kao što se vidjelo u bivšoj Jugoslaviji, barbarstvo je pred vratima čak najnaprednijeg društva i ne treba mu mnogo vremena da stigne).

Ali dok se ti objektivni pokreti ne pojave, s obzirom na naše individualne sposobnosti da se suočimo s represivnom situacijom, u većini slučajeva smo previše osjetljivi.

Namještena pristojnost demokracije nas je oslabila, da bi udarila do kraja. Imamo dakle tisuću skrupula. Anarhisti, dobri ljudi.

Duval i njegovi drugovi nisu bili takvi. Ona vremena su bila previše drugačija od naših. I zato, dok čitamo njihova djela, sada, nakon toliko godina, riskiramo da se njima samo divimo i ništa drugo, da ih pretvorimo u utješna čitanja.

Ali kad podignemo veo demokratskih laži primjetit ćemo da je razdaljina između moći i onih koji su pod njom ostala ista.

S jedne strane uključeni, već gotovo sasvim na sigurnom u svojim srednjovjekovnim tvrdavama, spremni samo da pregovaraju bolje uvjete kako bi si osigurali stalnu moć, s druge strane isključeni, sve nemoćniji, sve gluplji. Među rezultatima demokratske strategije otkrivamo da nas je ova potonja odvrtila od korištenja svih sredstva na raspolaganju, bez iznimke.

Pretvorili su nas u džentlmene naviknute da razgovaraju i raspravljaju na skupštini, ali nesposobne za borbu na nož, koja je još uvijek moguća dimenzija protiv tlačitelja. Dok nas oni, naši predragi učitelji licemjerja, u bilo kojem trenutku mogu čekati iza ugla naoružani mitraljezima i sasvim mirno nas ubiti, ili nas mučiti u

Ali budimo iskreni, kako se jedan općinski činovnik, jedan bankar (vrsta koju autor vrlo dobro poznaje), ili nastavnik ne bi uznemirio zbog stava nekog druga koji je sposoban da digne ruku i napadne tuđe vlasništvo?

Ne kažem da činovnik, bankar, nastavnik, ako je anarhist, podržava vlasništvo, naprotiv, kažem da je protiv njega, ali samo u teoriji. Za njih se otklanjanje vlasništva mora desiti istovremeno sa socijalnom revolucijom, dakle u uvjetima kada bi njegovo postojanje bilo ustvari nemoguće.

Svaki djelomični napad, naprotiv, ispituje sukob između protivnika i pristalica vlasništva, i budući da se oni (činovnici, bankari, nastavnici) osjećaju protivnicima vlasništva, uznemiruju se. Oni se dakle moraju pitati: „Ako smo protiv vlasništva, zašto onda ostajemo s ove strane? Zašto ne učinimo nešto da ga odmah napadnemo?“.

Tragično pitanje, na koje najlogičniji i najjednostavniji odgovor postaje nemoguć. Dakle, kada bi odgovorili „Istina je, trebalo bi ga smjestiti napasti, a ne čekati da se riješi kroz revoluciju velikih masa u pokretu“, oni bi se našli u proturječnosti sa samim sobom, sa svojom svakodnevicom, sa porezima koje trebaju platiti, s djecom o kojoj se trebaju brinuti i sa svim ostalim.

Knjige o anarhiji, same po sebi, nisu nikada naučile nikoga da napadne vlasništvo i vlast. Zasigurno, to su važni elementi koji pomažu razjasniti ideje drugova i predlažu pravac akcije i razmišljanja. Ali nije dovoljno.

Potreban je još jedan element. Potrebno je srce, odluka, sudjelovanje, treba premostiti jednu moralnu frakturu koju nije lako premostiti. Kada pred očima našeg nastavnika, našeg bankara ili našeg običnog činovnika prolazi lik kao što je Duval, on ih očara.

Ali to je lažan osjećaj. Taj lik utjelovi sve što oni nisu nikad mogli učiniti, i što nikada neće moći učiniti, i od tog nedostatka pate, i pateći opravdavaju se, da bi na kraju došli do osuđivanja direktnog, neposrednog napada. Od opravdanja svoje slabosti do klevete zbog snage kojoj se moraju diviti u drugima, lako je stići.

Ne želim staviti u prvi plan krađu, sabotazu, uništavanje ljudi i dobara kroz koje se ostvaruje izrabljivanje. Anarhistička revolucija je nešto složenije i zamršenije.

Ovdje temu sugerira lik Duvala, dakle ne govorim o tome zato što zub boli s ove strane. Revolucionarni projekti anarhista ne mogu se temeljiti samo na onih pet franaka doprinosa o čemu je govorio Malatesta, zabrinut za odluke svojih drugova.

Odluka da se krene u napad u malim skupinama nije nikako naprednija od borbe onih koji se kreću drugačije, šireći anarhističke ideje, na primjer dijeleći novine, razgovarajući i analizirajući pojedinačne probleme u svakoj prilici, sudjelujući u posrednim borbama koje izgledaju bezizlazne, ali koje uvijek mogu biti iskre za ustaničke činove većeg opsega.

Ovdje se ne postavljaju zlokobna pitanja ljestvice ili zasluge. Problem je obrnut. Mnoge polemike koje su oduvijek razdvajale anarhistički pokret, mnoge klevete na koje se odnosio Duval, proizlazile su od slijepih osuda odluke neposrednog napada od strane pristalica drugih strategija.

Jean Grave, kao dalek primjer, nije mogao biti pristalica takozvane „propagande djelom”, čiji je Duval bio jedan od začetnika, i to zbog njegovog osnovnog pojma anarhizma, vezanog za postupno, i beskrajno, obrazovanje masa, koje teži k slavnom revolucionarnom završetku čime bi se izgradio preko noći budući svijet slobode.

Naravno, ovaj njegov različit pristup, sasvim ispravan, ne opravdava niskosti iznijete protiv drugova (na primjer protiv Bonnota i drugih) koji su drugačije djelovali. I danas, koliko se samo drugova opredijelilo za jedan oblik anarhističkog djelovanja u realnosti i koji kleveću i ocrnjuju drugove koji, danas kao jučer, ustraju u direktnom i neposrednom napadu na osobe i stvari odgovorne za izrabljivanje? Ima ih zasigurno čitava jedna legija.

Ali ograničimo se na problem krađe.

Na kraju krajeva, svima nama je potreban novac, a to se može riješiti na dva načina: radom ili krađom. Postoji još jedan način, koji ovdje isključujem zbog same definicije, to jest biti rentijer, bogat

ni progonitelji? Jednu malu izjavu, znak popuštanja, neki redak na papiru, ništa više. Zašto ne prihvatiti i izvući se iz nevolje?

Činjenica je da smo oslabjeli. Svi. Kako bi reagirali prema državi koja bi nam, umjesto da nam ponudi papir na potpisivanje, predložila godinu dana s lancima na nozi, na kruhu i vodi, na tropskim temperaturama, zatvoreni u podrumu, s miševima kao jednim društvom?

Ishitren (i površan) odgovor bi bio da bi u ovom slučaju prihvatili vrlo brzo. Ali nije tako. Ovaj odgovor ne shvaća ni problem ni moja razmatranja. Ne kažem da što su stvari gore, tim bolje za revolucionarnu borbu, govorim nešto drugo. Stvari se ne mogu pogoršati zbog pohlepe bilo kojeg mučitelja iz predgrađa. To se može desiti (imao sam razna iskustva s tim), ali radi se o posebnim slučajevima. Uvjeti u kojima se našao Duval podudarali su se s općom situacijom u svijetu kakav je bio u ono doba, u tvornici, u obitelji, u svakodnevnici, dakle, i u zatvorima i u posebnim robijaškim uvjetima.

Društvo nasilno i nemilosrdno, gdje vlasnici nisu činili ništa, ili skoro ništa, da bi sakrivali svoje namjere, a izvršitelji djela niže i više pravde dosljedno su postupali. Manje licemjerja, manje laži, manje brbljarija, manje asistencijalizma, manje demokracije. Tko je napadao vlasništvo znao je što ga čeka. Tko je dijelio anarhističke letke mogao je dobiti do osam godina robije. Ali bilo je drugova koji su dijelili letke, koji su lijepili plakate, i bilo je mnogo njih, i nije ih bilo strah, i nisu pravili računice.

Zamislite, i danas mi anarhisti lijepimo plakate i dijelimo letke, i govorimo i kritiziramo, i sve ostalo, ali s kojim rizicima se suočavamo? U najgorem slučaju nekoliko mjeseci zatvora. Ako bi se danas, zbog nekog izuma vlasti, anarhističko djelovanje kažnjavalo sa osam godina robije, koliko nas bi nastavilo? Malo, možda nitko. I to ne zbog toga što, pojedinačno, današnji drugovi su veće kukavice od Duvala, ili više računaju, nego zbog toga što opća društvena situacija je takva da bi neka tako oštra presuda bila nelogična i ne bi



ti, nekadašnjim ponosom, da su bili svega lišeni i da, dakle, imaju pravo na „individualno vraćanje” dok čekaju kolektivno vraćanje.

Napad na vlasništvo i na osobe odgovorne za izrabljivanje, sabotaza, puko uništavanje svega što nas tlači, ne može se više radati iz nemogućnosti da se nađe neki posao, nego sve češće od svjesnog odricanja od laskavih obećanja koje nudi posao.

Kritika rada nije jednostavan problem, i drugovi trebaju obratiti pažnju na to. Neću ovdje to produbljivati, budući da sam to već učinio drugdje (*Uništimo rad*).

Vezana za isti odnos između poboljšanja uvjeta i smanjene borbene sposobnosti, nalazi se skupina razmatranja koja slijede o represivnoj okolini u kojoj se Duval našao nakon presude.

Cayenne ostaje u svačijoj mašti najviši stupanj grozote i surovosti. Kada, čitajući roman ili gledajući film, u sebi obnavljamo ista iskustva, zgražamo se. Pitao sam se što bi mi mogli i znali učiniti u istim uvjetima. I oni među nama koji su upoznali zatvor i mučenje, na način koji je sad uobičajena stvar u svijetu u kojem živimo, još se pitamo kako bi reagirali naspram uvjeta mučenja i zatvaranja kao što su bili na Gvajanskim otocima.

Jedan površan odgovor bi bio da bi i mi, kao Duval i njegovi drugovi, pljuvali u lice mučiteljima naš anarhistički prkos. U to nisam baš siguran. Nisam u to siguran kao anarhist koji pokušava kritički sagledati stvari, nisam u to siguran kao čovjek koji je previše ružnih stvari vidio, a da ne bih znao nešto o ljudskom srcu, srcu svojih suvremenika.

Nema sumnje da smo oslabili. Svi, bez izuzetka. Ujednačavanje društva u kojem živimo pretvorilo nas je u posrednike i oportuniste. Zsigurno ne hipotetski, ali konkretno još treba vidjeti. Upoznao sam drugove koji su naizgled htjeli proždrijeti svijet, ali koji su nakon pet, deset godina zatvora prihvatili bilo koji kompromis da bi se izvukli iz situacije u kojoj su se našli. Naravno, ništa strašno: ni prijave, ni prodaje drugova, ništa od toga, samo suglasnost s prijedlozima države. Na kraju krajeva, što traže ovi naši suvreme-

posjednik, ali sumnjam da su takvi anarhisti postojali a da se nisu čim prije oslobodili toga čime ih je sudbina opteretila.

Naravno, ima čak poduzetnika koji, igrajući se zabludom da su individualisti i štitеći svoj interes na najbolji način, tvrde da su anarhisti. Ali ovdje se radi samo o riječima, ne o suštini. Dakle, budući da postoje samo dva načina da dođemo do novca potrebnog za život, treba ipak odlučiti.

Kada se opredijelimo za posao, nesumnjivo pošteno postupamo. Tko sebe prodaje, uvijek to čini iz najbolje namjere. Zbog vlastitog preživljavanja, zbog djece, zbog obitelji. I na ovom besprijekornom stalku se okuplja, malo po malo, društvena struktura nadzora i represije. Primarne potrebe stvaraju sekundarne, od potrage za kruhom se prelazi na potragu za društvenim statusom, da bi drugi priznali naše vještine i vrijednosti. Kuća, automobil, godišnji odmor, putovanja, nakit. Male stvari, naravno.

A koji bi anarhist mogao svojoj djeci oduzeti pravo na diplomu? Premda sva kritička razmišljanja mogu dokazati da se radi o jednom običnom triku. Ali zašto bi baš njegov sin trebao pasti na to? Zašto se njegov sin ne bi uspio popeti na društvenoj ljestvici, da bi on sam na kraju odlučio da to odbaci ili prihvati, a da to ne bude zbog uvjeta koje su očeve odluke odredile. Ovdje se krug zatvara.

Radnik proizvodi izrabljivanje i izrabljivanje proizvodi radnika.

Prekid začaranog kruga se prepušta vanjskim elementima, nezavisnim od volje pojedinca: krize kapitala, veliki sukobi između velesila, opći potopi, nuklearne eksplozije. A kada sve to nedostaje: iščekivanje. Priprema, zaboga, to je to, anarhisti se uvijek spremaju, priprema i kritička analiza, čitanje, sve više, sve bolje, i, zašto da ne, čak čitanje najekstremnijih i najoštrijih tekstova.

Znam anarhiste koji svog mačka zovu Bakunjin i svog psa Bonnot, a ne izlaze navečer poslije deset strahujući od loših susreta ili da budu opljačkani.

Duboke promjene koje su se pojavile u proizvodnji promijenile su i ulogu radnika. Duvalova su vremena daleka. Danas je radnik,

ako je to moguće, još više odgovoran za izrabljivanje u odnosu na Duvalovo doba.

Bijeda i opće neznanje su određivale krajnju potrebu za poslom, do te granice da više nije bilo vremena za razmišljanje: ili umrijeti ili prihvatiti komadić kruha. Glad i bolesti postavljale su često alternativu između bijede i pobune, koja bi bila slijepa i bez izlaska.

Zato se gledalo na rad i njegovu ulogu na drugačiji način (jer bilo je drugačije). Buduće oslobođeno društvo moglo se vidjeti kao nastavak današnjeg društva izrabljivanja. Naravno, nastavak kroz (revolucionarni) frakturu, ali ipak još uvijek nastavak. Radnik je bio ponosan na svoj zanat. Duval je bio ponosan da je kovač, da zna osobno rukovati jakim tvarima kao što su željezo i metali, Léa-uthieru je bio čast udariti neprijatelja svojim radnom alatom, šilom, dok se Marpaux u samim policijskim izvještajima opisivao kao „dobar radnik”, da se ograničimo samo na Duvalove drugove.

Ipak, u suštini, najizrabljeniji radnici, ekstremni slojevi bijede koji su se prodavali poduzetniku, bili su većina. Piramidalna struktura proizvodnje, vrlo centralizirana, bila je u ruci malobrojnih vlasnika, jednog tankog sloja rukovodilaca i šefa, ali se zasnivala, na koncu, na masi siromaha koji su patili i koji su bili izbačeni na ulicu uz najmanju promjenu tržišnih zakona.

Ovdje možemo uključiti jedno razmatranje koje se često izostavlja.

Sindikalne borbe su povisile životni standard radnika, ako ne baš do blagostanja, barem do dovoljnih financijskih mogućnosti. Istovremeno su se promijenili sami radnički uvjeti i tvornički život.

Poboljšanja, osiguranja i mirovine pojačale su financijske i društvene uvjete radnika. Rečeno poboljšanje polazne situacije, umjesto da se prevede u veće mogućnosti borbe, što se podrazumijevalo u naivnim tvrdnjama pristalica radničkih i sindikalnih borbi, pokazalo se na kraju kao početak oslabljenja. Promjene post-industrijskog kapitalizma učinile su ostalo.

Ali ograničimo se ovdje na ovaj veliki problem oslabljene borbenosti, koje je uslijedilo nakon poboljšanja životnog standarda radnika.

Sama po sebi ova stvar izgleda baš razumna i nešto slično može se potvrditi na bilo kojem polju ljudskih odnosa. Uskoro ćemo vidjeti posebnosti s obzirom na samu represiju. Zašto je onda još danas tako teško to razumjeti? Jer se žele ignorirati posljedice koje integracija u sustavu proizvodnje ima za pojedinca.

Danas radnik proizvodi nešto što mu se, u ekstremnoj podjeli rada, izmiče i što dakle ne razumije, ali mu se nudi kao prerađen proizvodni predmet, prerađen u smislu društvenog simbola, kao da to može doseći. Drugim riječima, današnji je radnik samo djelomično isti onaj kovač kakav je bio Duval, naprotiv; na primjer, proizvodi automobile, ali nikada ne vidi u svojim rukama materijalno ostvarenje.

Računala, roboti, sinkronizirani lanac, daljina, uskladištenje rasprostranjeno na teritoriju, sve to mu uskraćuje neposredni pogled na proizvedenu stvar, koja mu se kasnije nudi kao potrošački predmet kroz tržišni i distribucijski sustav, koji pretvara stvar u simbol sposoban da daje neki status, dakle, priznanje i dokaz individualnog uspjeha.

Protok predmeta pretvorenih u simbole, u kojima staru upotrebnu vrijednost zamjenjuje jedna skupina simbolične vrijednosti i tržišne vrijednosti, skupina koja se ne može točno razabrati, ne ograničava se samo na ekonomskom nivou (potrošnja i proizvodnja), nego obuhvaća cijelo društvo, društvo simbola i potreba koje je gotovo nemoguće izbjeći.

Na ovaj način radnik koji je s jedne strane postao bogatiji, s druge strane postaje siromašniji, izmjenjivač lažnog protoka bogatstva koje ga ne bogati, nego ga čini sve nemoćnijim. Sukrivac naspram neprijatelja izrabljivača, koji ga uzdržava.

Današnja pobuna, i Duvalova pobuna, ne može dakle proći kroz pozitivnu dimenziju rada. Više neće biti drugova koji će na sudu obraniti svoje krađe i sve što su odlučili napraviti te koji će tvrdi-